

Gyász nem lehet. Túl messzi, távoli már,
elérhetetlen az ágy s a könnyek,
se igen, se nem,
születés és testi fájdalom és hit,
örvénylés, névtelen, suhanás,
valami földöntúli álom rezdülése
mozdított ágyat s könnyeket –
aludj!

Karol Sauerland

SZELLEM ÉS HATALOM ÖSSZEEGYEZTETHETETLENSÉGE

A benni modell 1934 után

Kurdi Imre fordítása

Hogy megtudja, mi is az a történelem, Benn felüt „egy régi iskolakönyvet, az úgynevezett kis Ploetz: KIVONAT AZ ÓKORI, KÖZÉPKORI ÉS ÚJKORI TÖRTÉNELEMBŐL, Berlin, 1891, A. G. Ploetz Kiadó Rt.”, mégpedig a 337. oldalt, amely az 1805-ös esztendőről szól.

„Itt az alábbiak találhatók: egy győztes tengeri csata, két fegyverszünet, három szövetség, két koalíció, valaki vonul, valaki szövetkezik, valaki egyesíti seregeit, valaki megerősít valamit, valaki előrenyomul, valaki bevesz, valaki visszavonul, valaki meghódít egy táborn, valaki lemond, valaki megkap valamit, valaki dicsőségesen megnyit valamit, valaki hadifogságba esik, valaki kártalanít valakit, valaki fenyeget valakit, valaki a Rajna felé vonul, valaki ansbachi területen keresztül, valaki Bécs felé, valakit visszavernek, valakit kivégeznek, valaki öngyilkos lesz – mindez egyetlenegy oldalon, kétségkívül örültek körtörténete az egész.

369. oldal, az 1849-es esztendő: valakit leváltanak, valakiből helytartó lesz, valakit kineveznek vezérré, valaki nagy pompával bevonul, valaki megállapodik valamiben, néhányan közös megállapításra jutnak, valaki áthág valamit, valaki lelesz valamit, valaki elhatároz valamit, valaki kiro valamit, valaki hatályon kívül helyez valamit, valaki megoszi, valaki egyesít, valaki nyílt levelet intéz, valaki kimond valamit, valaki segísége siet, valaki előrenyomul, valaki egyoldaltian rendelkezik, valaki követel valamit, valaki felhág valahova, ebben az évben egyébként is igen sok mindent hágnak át – mindent összegezve van ezen az oldalon három fegyverszünet, egy intervenció, két bekebelezés, három felkelés, két bukás, két leverés, három kikényszerítés – nem képzelhető olyan állatfaj, amelynek körében ennyi összevisszaság és értelmelenség előfordulhatna, az a faj rég kihalt volna már a faunából. Csakhogy a Ploetz négyszáz oldalas. Minden egyes oldalon ugyanazok az igék és főnevek – Menestől Wilhelmig,

Memphistől Versailles-ig. Ennek ellenére valószínű, hogy a cselekvő személyek mindegyike történelmileg egyszereznek képzelte magát."

A történelem értelmetlen események halmaza, amelyek ráadásul, mint Benn másutt kifejté, számtalan halálos áldozatot követelnek. A WEINHAUS WOLF című prózai munkájában például a következőket írja:

„Aki felül a tigris hátára, nem tud leszállni. Kínai közmondás. A cselekvésre alkalmazva: a cselekvés történelmet eredményez. A cselekvés kapitalizmus, hadüjpar, Malplaquet – Borogyino – Port Arthur –: százötvenezer halott, kétszázezer halott – a történelemben többé senki nem láthat egyebet, mint tömeggyilkosságok indoklását: rablás és álszellemítés –: ez a hatalom mechanizmusa."

Mindebből semmit nem őriz meg az emlékezet, csak a háború vámszedői örvendeznek még évek múlva is az okozott károkon, például az erkölcsi parancsok fellazulásán.

Benn a hatalomban önmagában véve nem lát semmi démonikusot, a hitleri faszizmusban sem. Expressis verbis kimondja ezt, amikor 1937 februárjában Klaus Mann MEPHISTÓ-ját olvassa. A könyv szerinte teljesen elhibázottan szülizálja a nemzetiszocialista állapotokat. Épp a „s p e c i f i k u s a t” nem képes megmutatni. *„Ami specifikus: a derekasság, a kultúra gyűlölete, a felfújó közepszer, a gyűlölet mindennel szemben, amá m á s."* Benn 1941-ben még világosabban felismeri a hatalmi rendszer kimonodottan banális alapjait.

„Az utóbbi időben egyre mélyebben megértem győzelmeink titkát – győzelmek: a pusztítás mint mérték és a hullák száma mint siker. Nem annyira öldöklési vágy áll az egész mögött, mint inkább végtelen kényelemszeretet és ostobaság. Ráadásul aligha van még egy nép a földkerekségen, amelyre a család és mindaz, ami hozzá tartozik, olyan nyomorúságos és szánalmas hatással lenne, amelyet olyan szerénnyé és igénytelenné tudna tenni, egyszóval annyira demoralizálna, mint a németeket. A családra való hivatkozás igazol minden gyűvaságot, minden félreállást, minden intellektuális elkorcsosulást."

Benn ezzel olyan megfigyeléseket előlegez, amelyeket néhány évvel később Hannah Arendt fogalmazou meg SZERVEZETT BŰNÖSSÉG című esszéjében:

„Azt hiszem, Péguy volt az, aki a családapának a »grand aventurier du 20e siècle« elnevezést adta; túl korán meghalt, így már nem láthatta meg benne a szószad nagy gonosztevőjét is. Túlságosan hozzá voltunk szokva ahhoz, hogy a családapában a jóindulatú gondoskodást, a család jólétét szolgáló szüntelen fáradozást, az életét a feleségnek és gyermekeknek szentelő ünnepélyes elköltéséget csodáljuk vagy épp megmosolyogjuk, úgyhogy alig vettük észre, amint a gondoskodó családapa, aki semmit nem tartott többre a biztonságnál, korunk kaotikus gazdasági feltételeinek nyomása alatt akarata ellenére kalandorrá változott, kalandorrá, aki minden gondoskodás mellett sem lehetett soha biztos a következő nap felől. Kezelhetősége megbizonyosodott már a rezsim kezdetén, a gleichschaltolások során. Kiderült, hogy a nyugdíj, az életbiztosítás vagy a feleség és a gyerekek biztos megélhetése érdekében készségesen feláldozza az elveit, a becsületét, az emberi méltóságát. Ezek után már csupán Himmler örögi zsenialitására volt szükség ahhoz a felismeréshez, hogy a családapa, akü így degradáltak, a lehető legjobban elő van készítve arra, hogy a szó szoros értelmében bármit megtegyen, csak növelni kell a tétet, és azzal fenyegetni, hogy a család pusztia léte is veszélybe kerül. Egyetlen feltételt támasztott csupán, azt, hogy teljes mértékben mentse fel a tetteiért való felelősség alól."

Eichmannról szóló könyvében aztán Hannah Arendt a „gonosz banalitásáról” beszél.

A cselekvők világával, tehát a történelemmel és a hatalmi apparátusokkal Benn a művészetet, a szellemet, a szót állítja szembe, amelyet „mélységnek” is nevez. Míg a történelem, a hatalom gyakorlása a középszert és a tömegszerűség uralmát jelenti, a szellemi tevékenység individuális, magányos alkotással egybekötött aktus. A „mélység” a történelmen és az időn kívül nyeri el nagyságát. A szellemi nem csupán a lehető legnagyobb erőfeszítést követeli meg, mint Benn 1937-ben ismerősének, Ellinor Büller-Klinkowströmnek kifejezi, hanem ezenfelül *„ellentmondást m i n d e n k i v e l, saját környezetemmel és barátaimmal is [...] Az ember vagy előtte jár az időnek, vagy egyszerűen: k i v ü l v a n a z i d ő n, vagy benne van. Ez utóbbi helyzetben nem vagyok és soha nem is voltam”*.

Profasiszta elkötelezettségének időszaka után Benn csakugyan megpróbált egyrészt a jelen ellenében, másrészt rajta kívül élni és írni. A jelen ellen irányulnak például a következő mondatok: *„Minden német agyszüleményt, amű valahol nyomtatásban látok, kivétel nélkül és eleve a legundorítóbb mocsoknak tekintek. Ami manapság átmege a szerkesztők és lektorok cenzúráján, csakis mocsok lehet. Ami nem az, azt nem engedik át.”* És még ugyanebben a levélben az alábbi radikális, ám intellektuális szempontból tökéletesen helytálló következtetésre jut: *„Az egyetlen értelmes dolog manapság: egészen veszélyes, kíméllelen, brutális eszközöket alkalmazni a szellemi kérdések megközelítésében. Ami nem vezet egyenesen a koncentrációs táborba, ostobaság.”*

Benn csakugyan feljegyezte az igazságot a rákövetkező évek néhány szövegében, ám anélkül, hogy illegálisan publikálta volna őket. Szamizdat abban az időben még nem létezett, jóllehet a magánkiadásban megjelent 22 VERS ilyesfajta kezdeménynek is tekinthető. De Benn ebből csak kilenc példányt adott tovább. Hogy készültek-e róluk másolatok, nem tudom. A 22 VERS között ott van mindenekelőtt a MONOLÓG, amelyben meglehetősen egyértelmű utalást tesz Hitlerre mint bohócra. Bennt ezért természetesen perbe foghatták volna. Igen radikálisan nyilatkozik Benn A TÖRTÉNELMRŐL című, valószínűleg 1943-ban írott dolgozatában, amelyből a bevezetőben idéztünk. Ebben leleplezi a nemzetiszocialista fajelméletet mint fajirtó elméletet, és a Wehrmacht vezetését bünrészesnek nyilvánítja Hitler totális háborújában. De nem mondhatja a német értelmiség sem, hogy nem tudja, mire megy ki a játék. Éleslátón és szarkasztikusan ábrázolja Benn a Német Akadémia egyik ünnepi ülését, amelyre Goebbels a tudomány és kultúra valamennyi neves képviselőjét meghívta: *Jönnek engedelmesen, és „egytől egyik kivétel nélkül nyugodtan végighallgatják a miniszter antiszemita locsogását. Érdeklődően összehajolnak, lendítik a karjukat – a bölcsészettudományi fakultás csak nemrég zárta ki Thomas Mann-t a díszdoktorok sorából, a természettudományi nemrég juttatott lágerbe egy rasszkuatától, aki nem vett részt az idiotikus teutonkodásban; minden jelenlévő tudja, hogy a legnemesebben érző egyházi emberek egyikét, egykori tengeralattjáró-parancsmókot tizenkét bevetéssel a háta mögött, lágerben kinozzák, mert azt tanította, hogy Isten hatalmasabb, mint ez a Hüller; a hallgatóság minden tudós tagja tisztában van azzal, hogy kikérni a portások és házmesterek véleményét, hogy a kerületükben lakó tudósok megkaphatnak-e egy-egy katedrát; egytől egyik kivétel nélkül látják a teherautókat, amelyekre feldobálják a zsidó gyerekeket, akiket mindenki szeme láttára összefogdosnak a házakból, hogy örökre eltüntessék őket. ennek a miniszternek a műve –; és ők egytől egyik lendítik a karjukat, és megtapsolják ezt a Goebbels-t”*.

Ezért koncentrációs tábor járhatott volna. Ez a szöveg és más szövegek is a jelen ellenében íródtak, és politikai természetűek voltak. De Benn többé-kevésbé a fiókjának írta őket. Nem akart részt venni a politikai cselekvésben, hanem kívül akart

élni a jelenen. A szellemnek távol kellett tartania magát a hatalomtól, hogy egészen szellem maradhasson.

Benn a háború után sem élt azzal a lehetőséggel, hogy politikussá, a nemzetiszocialista birodalom cselekvő ellenfelévé stülizálja magát. Epp ellenkezőleg, azon volt, hogy elleplezze találó megfigyeléseit a Harmadik Birodalomról. A TÖRTÉNELEMRŐL című írását például nem publikálta. És egyre következetesebben védelmezte a kettős világról szóló elméletét, mely szerint a világ kettéoszlik a cselekvők és a szellemi alkotók világára, melyek összeegyeztethetetlenül léteznek egymás mellett. Ebben a szellemben intéz demonstratív támadást az értelmiség ellen BERLINI LEVELÉ-ben 1948-ban, melyben azt vetü az értelmiség szemére, hogy az ismét régi hibáiba esik:

„A nyugati világban belülről négy évtized óta ugyanazok a koponyák vitatkoznak ugyanazokról a problémákról, ugyanazokkal az érvekkel, ugyanazoknak az okhatározói és fellételes mondatoknak a segítségével, és ugyanazokra a, mondjuk, eredményekre jutnak, melyeket szintézisnek, vagy, mondjuk, nem-eredményekre, melyeket viszont válságnak neveznek – kissé már elcsépeletnek tűnik az egész, akár egy jól bevált librettó, merev és skolasztikus, úgy hat, mint egy személyvesztésből és porhíntésből épített tipológia. Egy nép vagy a Nyugat, amely kívánja a megújulást, és néhány jel arra enged következtetni, hogy képes is volna a megújulásra, ezzel a módszerrel nem regenerálható.

Egy nép spontán elemek emanációjával regenerálódik, nem pedig a historizáló és deskriptív elemek ápolgatása és nyesegetése révén. Márpedig nálunk ez utóbbiak töltik ki a nyilvánosság terét. És ennek a folyamatnak a háttérben ott látok valamit, amit, ha kimondom, önök katasztrofálisnak fognak érezni. A véleményem ugyanis az, hogy a Nyugat vesztét nem a totalitárius rendszerek vagy az SS gazzettei, még csak nem is az anyagi elszegényedés vagy a Gottwaldok és Molotovok okozzák, hanem az, hogy értelmisége megvert kutya módjára meghunyászkodik a politikai fogalmak előü.

Benn azt követeli, hogy az ember „csakis saját gondolataiü” hordozza, „az, aki önmön belső határaiü” átlépve „szeretne kijutni az általánosba”, „illetéktelennek, egzisztencia nélkülinek és periferikusnak” tűnik fel, „a pillanat kívánalmi előtt”. Az, aki megnyitja gondolkodását a nyilvánosság – mintegy a banalitás hatalma – előtt, bizonyos lehet benne, hogy gondolatai csfájukban elpusztulnak. Benn szerint a jövőben „két típus, két konstitúció, két reakcióforma” között kell majd választani: „a cselekvők, a magasba törekvők és a változást hallgatagon várók között, a történelmiekek és a mélyek, a gonosztevők és a szerzetesek között – és én a fekete kámszák mellett vagyokü.

Azt a gondolatot, hogy az értelmiségnek, ha komolyan veszi a szellemet és a formálást, minden politikai és ideológiai ügylettől távol kell tartania magát, Benn megtalálhatta már Nietzschénél is, akitől valószínűleg a szerzetesek ötlete is származik. Nietzsche a következőket mondja Erwin Rhodéhoz írott 1870. VII. 14/15-i levelében: „Ismét szükségünk lesz kolostorokra. És mi leszünk az első fráterek.” Hasonlóan fogalmaz Benn egy Oelzéhez írott levelében 1934. XI. 24-én: „Mi viszont alapítsunk kolostort, csak a szerzetesek, az igaziak, mellők az „életre.” Ugyanebben a levélben sajnálkozását fejezi ki az expresszionizmusról szóló tanulmányához írott fatális politikai bevezető miatt, amely a náci vezetés dicsőítése volt. Ugyancsak 1934-ben jelent meg németül Ortega y Gasset A SZEMLELŐDŐ KÖNYVE című munkája, amely arra szólítja fel az értelmiséget – a „szellemet” –, hogy vonuljon vissza a közösségi élettől, válassza az egyedüllétet, a teljes magányt. Benn jól ismerte ezt a könyvet.

Azzal, hogy az embereket politikailag cselekvőkre és szellemileg tevékenyekre, gonosztevőkre és szerzetesekre osztja, Benn nem akar morális ítéletet alkotni, ellen-

kezőleg, épp az a cinikus megállapítás a fontos számára, hogy a világ már csak ilyen: az emberek egyik része vért ont és rombol, míg a többiek valami maradandót alkotnak. Csakhogy Benn olyan erős rokonszenvvel viseltetik az utóbbiak iránt, hogy alig képes valódi cinizmusra, ellenkezőleg, a szellem és a művészet dicsérete során olykor kissé patetikusná is válik, mint például a következő verssorokban:

*„cselük fondor habja a hatalom csak,
míg a versben a népek álma gyül,
amelytől naggyá magasodnak
szóban és hangban halhatatlanul”**

avagy „[a strófa – K. S.] *tülei népek veszedelmét, / s nem fog rajta gazság, se hatalom*”.*

Benn utal arra is, hogy a hatalom birtokosai hódításaik során először mindig műtárgyakat rabolnak, amivel bebizonyítják, hogy nem tudnak maradandó alkotásokat létrehozni. Erre már csak azért sem képesek, mert állandóan mozgásban vannak, vagy támadnak, vagy menekülni kényszerülnek, amint azt Napóleon példája is bizonyítja, akiről Benn megjegyzi, hogy végül nem hagyott hátra mást, csak „*a városokat elkerülő katonai utakat, meg a balzaci regények anyagául szolgáló társadalmi káoszt*”.

A hatalombirtoklók mozgáskényszerének ellenpólusát csak a művészet képezheti. A művészetnek tehát antidinamikusnak kell lennie. E felfogásból kiindulva alkotja meg Benn a STATIKUS KÖLTEMÉNYEK fogalmát, amely polemikusan értendő, mert úsztán poetológiailag tekintve minden további nélkül kimutatható, hogy az e cím alatt megjelent versek semmi esetre sem egytől egyig „statikusak”, amit a kutatás igen hamar észre is vett.

Benn úgy véli, a költészetnek minden szorgoskodáson kívül kell keletkeznie, a költészet az éjszakának, nem pedig a nappalnak a gyümölcse, a csöndes szenvedése, nem pedig a hektikus erőfeszítéseké. A „*hatalom görgetegével*” szemben áll a vers „*mint a szenvedés és az éj monológja*”, a dolgokat „*misztikus varázsba vonja*” benne a szó; és a vers egyszersemind „*vér és kötelekek nélküli hely*”.

A költő – miként általában a művész – magányos alkotó, aki álmodni ad formát, és sikerült szavaihoz, mondataihoz, strófáihoz impulzusokat keresve önnön tépett bensőjébe tekint. Egész életfelfogásában különbözik azoktól, akik a hatalmat szolgálják. Az ő célja nem a tömeghatás, hanem olyan mondatok, illetve képződmények létrehozása, amelyek közül egynéhány eseleleg majd önmagába záruló teljességnékel bizonyulhat. Nem számíthat mások segítségére vagy együttműködésére, ellenkezőleg „*dalolni annyit tesz: mondatokat alkotni, kifejezni, artisztikusnak lenni, rideg magányban dolgozni, senkihez nem fordulni, semmiféle közösséget nem tetelezni [...]*”, a költőnek a sötétségbe kell vonulnia („*A sötétségben élni, a sötétségben meglenni, amire képesek vagyunk*”), hogy egy „*belső hangot*” kövessen, amelyet „*nem hall senki más. Nem tudja, honnét jön ez a hang, nem tudja, végül is mit akar mondani*”. Az egész emberiség ilyen, ahogy Benn nevezi, „*önmagunkkal való találkozásokból*” él, amelyek során sikerül – ha csak igen ritkán is – a „*mélységből*” a „*másikat*” előcsalogatni.

A költő és a költői szó szigorúan véve nem ehhez a világhoz tartozik, hanem a szellem szférájához, amelyet el kell választani az élettől és minden emberitől. A szellem Benn számára valami „*antinaturalisztikus*”. Az élet a szellem számára legföljebb

* Rónay György fordítása.

formálandó anyag. A szellem feladata nem az, hogy „megpróbálja vezetni és uralma alá hajtani az életet”, a szellem olyasvalami, ami kívül áll az életen. Még csak hatni sem kíván az életre, mert ez csak gaztetteket vonna maga után. Nincs más, írja Benn 1934 novemberében Oelzének, „*c s u p á n a s z e m l é l ő d ő é s s z e n v e d ő s z e l l e m. Iszonyú felismerés ez. Hajhatatlanul, fanatikusan, de egyúttal szenvedelestül kell képviselni. Valamennyi konzekvenciájának tudatában. Vállalva minden földi következményét. A modern Európa kivégzése ez. •Emberek közt lehetetlen. •*”

Benn előzőleg kinyilvánította, hogy a szellem „majd csak akkor nyeri el méltó helyét”, ha „*az élet v á g y i k r á, megpróbálja magához vonni [...]*”. Más szóval azt várja, hogy a szellem hatalommá válik, s vele szemben a világi hatalom semmivé. A szellem azért adatott nekünk, „*hogy mindent leküzdjünk. A szegénységet, a halált, a szétválást, a hanyatlást, a vakságot: folyamodjatok hozzá, és megváltattok. Csak Ő vált meg, csak Ő küzd le mindent. H a s z n á l j á t o k f e l az élet leküzdésére, amely nélküle tökéletesen értelmetlen és elviselhetetlen. Tehát még egyszer: formateremtés. Tehát még egyszer: távoli rend, transzcendens törvény. Tehát még egyszer: az antropológiai princípium [...] a tudatosan antinaturalisztikus funkció princípiuma. [...] Hogy a szellem kezdettől fogva az élet e l l e n princípiuma, elpusztítása volt-e, nem tudom. Úgy gondolom, inkább igen, mint nem. Két ilyen óriási hatalom kedélyes békeességben egymás mellett – nem, nem hiszem. Ma – semmi kétség. Ma itt a fenyegetés, az alantas •élet•világ abszolút biztos ösztönökkel folytatott harca a szellemi princípium ellen. Nyakunkon a vihar. És szaporodnak a jelek az égen, melyek azt mutatják, hogy a szellem legyőzi az életet!*”

Úgy tetszik, Benn számára a szellem nemcsak az élettől, hanem az embertől is független hatalom. „*A szellem teremtett, és a szellem fog eltörölni*”, állapítja meg 1936-ban egy Oelzéhez írott levélben; 1938 februárjában viszont azt írja, hogy a szellem „*egyellenegy ponton tört be az élet körébe*”, „*az emberben, az egyes, többnyire életidegen emberben: ez az a l k o t á s s z f é r á j a, a művészet*”. Benn láthatólag úgy véli, hogy az ember végső soron egyedül az alkotás, a formálás kedvéért teremtetett, illetve jött létre. Mindenesetre így értelmezhetők a következő mondatok:

„*Tulajdonképpen csakis benne [a művészetben – K. S.] válik világossá olykor az ember teremtésének oka és háttere, belőle érthető meg helye az állatvilág fejlődési sorában. A lapályt mélységgé változtatni, vonatkoztatás és elrendező használat révén önmagából életet nyerő különös világgá kapcsolni össze a szavakat, megalkotni a hangok láncolatát, mely fenntartja önmagát, és elpusztíthatatlan dolgokról énekel – ez legfőbb teljesítménye. Az •élet• felől tekintve teljesen felfoghatatlan és megismerhetetlen teljesítmény! Az alkotásnak ebben a sférájában nyilatkozik meg egy vonása ennek a máskülönbben teljesen rejtett, rendkívül veszélyes, életromboló, sejtelmekkel is csak alig hozzáférhető, kétségkívül az anyag átalakítására és az élet megsemmisítésére törekvő, egészen reális, rendkívül hatékony szellemi (tisztá szám, tiszta kifejezés, tisztán hierarchizált világ) hatalomnak. Nos, megértik-e már ezek után az é l e t és kapcsolt részei (állam, család, hatalmi ideológiák, természettudományok, vallások, pedagógusok) olthatatlan, ösztönösen magabiztos, a maga öntudatlanságában is céltrörően irányított gyiloleletét az ellen a művészet ellen, amely valami mást merészel, mint a •valóságot• ábrázolni?*”

Am az úgynevezett valóságnak, illetve életnek a szellem ellen folytatott küzdelme nem vezet semmire, a szellem fog győzni, jóllehet nem állítható róla, hogy valami abszolútum volna; a formában, a megmerevedésben elnyeri mégis az abszolútum látszatát. A forma kétféle értelemben a szellem kifejezése: egyrészt az alkotás, a formálás szellemi tevékenységet jelent, másrészt az alkotás alakja, a forma megdermedt szellem. Az a néhány ember, aki ilyen alkotások létrehozására képes, a tulajdonkép-

peni hatalom birtokosa a nietzscheánus Benn szemében, mert megfosztja naturalitásától a természetet és az életet, és merőben új képződménnyé lényegíti, amely olyan óriási hatást fejt ki, hogy a hatalom birtokosai sem tudnak neki ellenállni. Más szóval a szellem fog győzedelmeskedni, ám azok az emberek, akik szolgálatába álltak, szenvedéssel, magánnyal és ridegséggel fizetnek ezért a győzelemért; nem adatik meg nekik a tartós győzelem sem, hanem legföljebb csak egy-egy szerencsés találat:

*„Egy szó – sugárzás, lángra gyúlva,
de láng és csillag elmerül –
üres úrben sötét van újra
a világ és az Én körül.”*

Farkas János László

KÉT-EGY-VERS

Tíz Rilke-verset közöl egy vékony füzetben Kányádi Sándor: az eredetűt és a róla készült fordítást egymás mellett.¹ Nem kis merészség kiállni a közvetlen összehasonlítás elé, vállalni a sorról sorra ellenőrzést, a szóról szóra méricskélést. Kihívás, mondtam volna majdnem, divatos és nemszeretem fordulattal (kihívóan a kokottok és krakélerék viselkednek) – a *felhívás* volna a jobban ideillő szó, vagy még inkább a *hívás*: miként a madár kiált. BANGNIS – SZORONGÁS:²

*„Im welken Walde ist ein Vogelruf,
der sinnlos scheint in diesem welken Walde.”*

*„A hervadt erdőn egy madársikoly,
értelmellenül száll a hervadt erdőn.”*

Szinte szó szerinti a fordítás, szó szerinőbb már alig is lehetne: „A hervadt erdőben egy madárkiáltás, mely értelmetlennek látszik ebben a hervadt erdőben.” De vajon, ha a fordító „erdőben” helyett azt írja: „erdőn”, eltér-e a szó szerintiségtől? Hiszen ez is csak azt jelenti, enyhén idiomatikus változatban: egy csipetnyi szemléleti különbséget tartalmaz, a magyar nyelv egy ízét, amely ráadásul néhány sorral alább tárgyi értelmet is fog nyerni. Csodálkozva látjuk, hogy még a „welken Walde” alliteráló zenéje is átjön, kissé zörejebben, mollból dúrba váltva a „hervadt erdőn” „r”-jeiben, miközben az első szavak minden magyar olvasóban megrezdítenek egy versemléket, egy Berzsenyi-intonációt.

Elhatározóbb eltérés – bár még nem látjuk, mennyire az – a „madársikoly”: sokkal erősebb hangfestő és hangulatfestő hatása van, mint az eredetinek, drámaibb nyitóképet rendez be. Talán kissé melodramatikusait is.

Vajon a költői temperamentum mássága hozta így, vagy a „madársikoly” jambikus